

In dit bulletin worden artikelen en berichten opgenomen met betrekking tot het werktein en de activiteiten van de vereniging, de ingestelde werkgroepen, individuele leden of derden. Een ieder, al dan niet lid van de vereniging, kan ideeën, suggesties en materiaal aanleveren op onderstaand redactieadres. De redactie zal beoordelen of het aangeboden materiaal voor plaatsing in aanmerking komt.

Dit bulletin zal drie keer per jaar verschijnen en wordt gratis aan de leden van de vereniging verstrekt. Voor niet-leden is het bulletin, tegen betaling van f 3,- per exemplaar, verkrijgbaar op onderstaand redactieadres.

Redactie:

Mevrouw E. Bakker De heer P.W. Köhnke

De heer A. Makken De heer P. Noord

De heer J. Stevens De heer H. Wolters

Redactieadres: Kloosterstraat 8, 9951 CE

Winsum, telefoon: 0595 - 44 15 26

Voorzitter

Drs. J. Tersteeg

Westerstraat 31, 9951 EM Winsum,

tel: 0595 - 442456

Secretaris

Jhr. Ir. C. de Ramitz

Bellingeweer 10, 9951 AM Winsum,

tel: 0595 - 44 19 21.

Penningmeester

Mw. W. Lemstra-Wieringa

Wierdweg 13, 9951 ER Winsum,

tel: 0595 - 44 32 02.

Algemeen Adjunct

J. Venhuizen

Schepperijlaan 56, 9951 BL Winsum,

tel: 0595 - 44 15 74.

Leden

Mw. T. Trip-Nieman

Zuiderparklaan 4, 9951 TL Winsum

tel: 0595 - 44 30 51

P. Noord

Kloosterstraat 8, 9951 CE Winsum

tel: 0595 - 44 15 26

B. Raangs

Havenstraat 4, 9951 AE Winsum

tel: 0595 - 44 19 14

K.J. Wolters

Tuinbouwstraat 4, 9951 EG Winsum

tel: 0595 - 44 46 36

Kosten lidmaatschap: f 25,- per jaar

Bankrelatie: ABN-AMRO Winsum;

Rekeningnr. 61 23 36 174

Postbankrekening nr. ABN-AMRO

Giro nr. 803935

Voorwoord van de voorzitter

Beste medeleden,

Zoals een vereniging niet kan bestaan zonder leden, en wat dat betreft kunnen wij met onze 90 leden nu al erg trots zijn, zo kan een historische vereniging niet zonder eigen tijdschrift of informatiebulletin. Want geschiedenis bedrijven, in welke vorm dan ook, is toch in de eerste plaats 'een verhaal vertellen over hoe het toen was'.

Omdat we elkaar nu eenmaal niet elke dag ontmoeten, zal *WINSHEM*, naar ik hoop, vooral aan dit eerste doel beantwoorden. Ik verheug me nu al op de vele interessante artikelen en bijdragen die ons (weer verder vertrouwd zullen maken met mensen, gebeurtenissen en zaken uit de rijke geschiedenis van Winsum en Obergum.

Verder hoop ik dat het splinternieuwe informatiebulletin erin zal slagen iedereen zo volledig mogelijk te informeren over van alles en nog wat dat met zijn of haar historische belangstelling te maken heeft. Ik denk hierbij aan cursussen, lezingen, boeken, mededelingen, excursies, etc. Niet in de laatste plaats zal het informatiebulletin ook een 'uitlaatklep' zijn voor de resultaten van de activiteiten van de negen werkgroepen van onze vereniging, die inmiddels met groot enthousiasme van start zijn gegaan. En het spreekt tenslotte voor zich dat het bulletin ieder lid de mogelijkheid biedt eigen meningen, ideeën of kritische geluiden te laten horen.

De werkgroep 'Informatiebulletin', die nog maar drie maanden geleden vol ijver en deskundigheid aan het werk toog, verdient alle lof voor het feit dat zij erin geslaagd is het eerste nummer op zo'n professionele wijze vorm te geven en in te richten. Dat belooft wat voor de toekomst. Zelfs is zij erin geslaagd enkele sponsors voor ons blad te interesseren.

Ik wens u in alle komende nummers van *WINSHEM* heel veel leesplezier toe.

Jacques Tersteeg

Inhoudsopgave

Voorwoord van de Voorzitter

Het logo van de Historische Vereniging Winsum-Obergum

De Winsumer munt

De Borgheer van Bellingeweer en het Bedrogen Linnennaaiertje.

De Winsumer Boog

De Archieven in Groningen

Het Rijksarchief in Groningen

Notulen ledenvergadering 21 februari 1996

De betekenis van de Ommelander Jonkers in de Middeleeuwen te Winsum

Samenstelling werkgroepen

Het logo van de Historische Vereniging Winsum-Obergum

Het op de omslag afgebeelde logo van de Historische Vereniging Winsum-Obergum is opgebouwd uit de voor- en achterzijde van de Winsumer munt, zoals die aan het einde van de 11^e eeuw is geslagen en in het handelsverkeer in noordwest Europa werd gebruikt. De Winsumer munt wordt nader beschreven in het hierna volgende artikel. De oude munt (waarvan de geschiedenis zo'n 900 jaar

in de tijd terug gaat) in het logo is de symbolische weergave van de doelstelling de historische vereniging. Om deze redenen is voor dit verenigingslogo gekozen.

De naam van het informatiebulletin luidt *WINSHEM*. Dit is de oudste schrijfwijze van de dorpsnaam Winsum die in de geschiedenis is terug te vinden. Dus ook in de naam van het bulletin komt het historische element terug

De Winsumer munt

Uit: 'Winsum gedenkboek 1982', geschreven door H. Enno van Gelder.

Er bestaan enkele zeer zeldzame muntjes uit de 11^e eeuw waarop de naam Winsum voorkomt. Zij kunnen als volgt worden beschreven:

Op de voorzijde een gekroond borstbeeld en-face met omschrift ECBERT V S, op de keerzijde twee ongekroonde borstbeelden naast elkaar eveneens en-face met omschrift WINSHEM; zij hebben een doorsnede van circa 18 millimeter en een gewicht van circa 0,7 gram.

Het gekroonde borstbeeld stelt de Duitse keizer voor, maar de feitelijke muntheer is de in de tekst genoemde Egbert II van Brunswijk (1068-1090). De borstbeelden op de keerzijde zijn de heiligen Simon en Judas en zijn overgenomen van contemporaine munten uit Goslar.

Deze munten behoren tot een zeer omvangrijke groep van penningen (denarii) achtereenvolgens geslagen door Bruno (1038-1057), Egbert I (1057-1068) en Egbert II (1068-1090), merendeels met plaatsnamen in de huidige provincie Friesland. Zij zijn bijna uitsluitend bekend uit muntvondsten in de landen rondom de Oostzee. Dit wijst erop dat zij voornamelijk zijn gebruikt in een belangrijke handel tussen enerzijds de landen van noordwest Europa, die textiel en andere luxe artikelen benevens zilveren munten leverden, en anderzijds Scandinavië, Oost-Duitsland, Polen en west Rusland, van waaruit slaven, bont en bosproducten werden betrokken. Blijkens het verhoudingsgewijs massale voorkomen van Friese munten in de betreffende muntschatten, is het aandeel van de Friese streken in deze handel zeer belangrijk geweest.

Behalve door hun grote verbreiding nemen de 11^e-eeuwse munten van de Friese graven ook in andere opzichten een merkwaardige plaats in tussen de talrijke in de Nederlanden en West-Duitsland geslagen penningen, die naar de Baltische landen werden geëxporteerd. Terwijl gewoonlijk de uit iedere plaats afkomstige munten een geheel eigen beeldenaar vertonen -die van de bisschoppen van Utrecht (geslagen in Utrecht), Deventer en Groningen zijn bijvoorbeeld geheel verschillend van uiterlijk- zijn die van de Friese graven bijzonder uniform: telkens treedt in het gehele gebied één type op, slechts gedifferentieerd door de plaatsnamen in het omschrift. Men heeft dan ook wel aangenomen dat het benodigde stem-

pelgereedschap op één plaats centraal werd vervaardigd. Een systeem dat in die tijd in Engeland heerste, maar in onze streken nauwelijks voorkwam. Zelfs is het denkbaar dat de gehele muntslag in één atelier werd uitgevoerd en de namen op de keerzijde slechts de plaats aanduiden, waar de kooplieden die er voor hun handel behoefte aan hadden, de muntstukken konden betrekken. Hoe dit technische aspect ook beoordeeld moet worden, twee dingen zijn duidelijk: aan de ene kant wijst de strakke éénvormigheid van de muntslag op een ongewoon goed georganiseerd grafelijk gezag in een vrij uitgestrekt gebied, aan de andere kant volgt uit het voorkomen van minstens zeven plaatsnamen, of dit nu volledige munthuizen of slecht filialen van één bedrijf waren, dat er diverse concentraties van de bij de handel naar de Oostzeelanden betrokken kooplieden waren.

Overigens vertoont de verdeling over de muntplaatsen een duidelijke ontwikkeling. Onder graaf Bruno (1038-1057) is het merendeel afkomstig uit Dokkum en Leeuwarden, terwijl daarnaast Stavoren en Bolsward slechts met enkele procenten vertegenwoordigd zijn. Onder de Egberts, speciaal bij de laatste reeks waartoe de Winsumse penningen behoren, nemen Dokkum en het blijkbaar in betekenis toegenomen Stavoren ieder een derde van de produktie voor hun rekening en is de rest ongeveer gelijk verdeeld over Leeuwarden, Bolsward en de nu voor het eerst voorkomende namen Winsum, Gerioewre en Emninghem (wat deze beide ook mogen inhouden). De munt van graaf Egbert II te Winsum knoopt mogelijk bij een oudere traditie aan. In 1057 had aartsbisschop Adalbert van Bremen met Hunsingo en Fivelingo het muntrecht aldaar verkregen, maar het blijkt niet dat er toen gebruik van gemaakt is. Wel is duidelijk dat Egbert na de verovering van dit gebied in 1066 de in Ooster- en Westergo bestaande muntorganisatie tot zijn nieuwe bezittingen heeft uitgebreid, omdat ook daar blijkbaar vraag was naar zilvergeld voor de overzeese handel. Na de val van Egbert in 1090 en de overgang van het merendeel van zijn gebieden aan de Utrechtse kerk, is ook aan de munt van Winsum een einde gekomen. Overigens loopt juist in die tijd de vraag naar zilveren munten voor uitvoer snel af, de vondsten in het Baltische gebied eindigen in het eerste kwart van de 12^e eeuw en de eens zo bloeiende muntslag in de Friese landen loopt drastisch terug.

De Borgheer van Bellingeweer en het Bedrogen Linnennaaiertje

In het gemeentearchief van Winsum bevindt zich een stuk, waarin wordt beschreven hoe vreemd de heer van Bellingeweer, Frans Onno Baron van Sijtzama (1734-1795), is omgesprongen met huwelijksbeloften jegens de linnennaaiester Johanna Allegonda Poeles (1763-1818). Het stuk is ongetekend en ongedateerd en is kennelijk bedoeld als een verklaring van deze vrouw en als aanzet voor een rechtszaak. Het is echter niet bekend of het ooit zover gekomen is.

Het Huis Bellingeweer of Tammingaborg bestond al in de 16^e eeuw. In het begin van de 18^e eeuw kwam de borg in het bezit van Wilhelmina Tamminga, weduwe van Frans Eysinga van Burmania. Zij vestigde zich met haar beide dochters op Bellingeweer. In het boek 'Ommelander Borgen en Steenhuizen' van dr. W.J. Formsma en anderen staat dat de jongste dochter, Geertruid Foeck van Burmania, in 1732 in tweede huwelijk trouwde met Pier Willem van Sijtzama, een vurig aanhanger van de Oranjepartij. Hij overleed als lid van de Staten-Generaal in 1759 te Den Haag. Zijn opvolger was zijn zoon Frans Onno, die omstreeks 1795 ongehuwd overleed. Tijdens diens leven werd in 1762 een nieuwe borg gebouwd.

Frans Onno van Sijtzama overleed ongetrouwd, maar niet zonder kinderen. Hij verwekte een natuurlijk kind bij Johanna Allegonda Poeles. In 1846 overleed te Winsum Geertruid Foeck van Sijtzama, daglonersvrouw, geboren omstreeks 1783 in Westfalen als dochter van Johanna Allegonda Poeles, naaiester te Winsum.

Deze vrouw heeft kennelijk eerder genoemd stuk laten opstellen. Haar naam was volgens dat stuk Johanna Allegonda Poeles, linnennaaiester, geboren te 's Gravenhage op 4 maart 1763 en overleden te Obergum op 9 december 1818. Zij was een dochter van Reinier Poeles, hellebaardier en koetsier van Zijne Koninklijke Heer Willem, Prins van Oranje, op het Loo (1711-1781) en Catharina Johanna van Vliet. Johanna Allegonda verklaarde in het stuk dat zij werkte en woonde bij Sikko Douwes, Baron van Aylva (1734-1807, ongehuwd), grietman van West-Dongeradeel. Op zekere dag kwam daar Frans Onno, Baron van Sijtzama logeren. Johanna Allegonda werd uitgenodigd om in Bellingeweer te komen logeren, hetgeen geschiedde. Zij verbleef daar enkele weken op de borg. Tijdens de logeerpartij vroeg de heer van Bellingeweer haar ten huwelijk en gaf haar zijn zegel als bewijs van trouw. Deze plechtige trouwbelofte werd gedaan in aanwezigheid van de Duitse timmerman van de heer van Bellingeweer, Johan Berent Bruns.

Om haar zaakjes te regelen bracht de Bellingeweester borgheer haar zelf terug naar Friesland. Afsproken werd dat zij op 5 december 1781 weer naar Bellingeweer zou komen. Toen zij terug was op de borg werd al gauw de beloofde trouwdatum met allerlei smoesjes op de lange baan geschoven. Johanna Allegonda raakte zwanger maar de trouwdatum werd steeds uitgesteld. Toen

haar tijd gekomen was probeerde de heer van Bellingeweer haar met geld af te schepen en haar terug te laten gaan naar Friesland. Het linnennaaiertje kreeg al gauw door dat de borgheer zijn belofte niet na wilde komen. Hij had haar het cachet van trouw weer afgenomen.

"Op de eenentwintigste september kwam de meester van Winsum bij mij uit naam van de heer van Bellingeweer. Hij tegen mij, als dat mijn heer wou hebben, dat ik na Vriesland zou gaan. Ik zij dat ik het niet wou doen, want dat de heer van Bellingeweer vader was en dat die ook het kindt moest hebben. Dan moest mijn heer u toe de deur uyt jagen, sij de Meester tegen mij. Ik zij: dat moet mijnheer dan maar doen, als hem dat goed dunk; hier is de plaatst voor mij en mijn kindt."

Volgens het stuk werd toen de timmerman gevraagd of hij het kind in de kost wilde hebben, maar de linnennaaiester wilde het kind niet afstaan. Zij werd ziek en naar bed gebracht,

"... onder bescherming van de keukenmeydt en van Johan (de timmerman) en van de meester van Winsum, want ik was magteloos om alleen heen te gaan."

De dokter werd geraadpleegd en hij adviseerde haar een regeling te treffen met de borgheer. Zij verliet de borg en ging met de timmerman mee om vanuit diens huis op reis te gaan. De borgheer pakte haar spullen in, zorgde voor de nodige kinderkleertjes en beloofde de timmerman de zaak financieel te regelen. Op 23 september werd de linnennaaiester door de timmerman Johan Berent Bruns en door de hovenier Jan Henderiks in het rijtuig van de dokter naar de stad gereden. De borgheer van Bellingeweer deed hen uitgeleide tot aan het Bedumer verlaat.

"Ons afscheydt was op het moment zeer aandoenlijk."

Vanaf de stad ging ze, samen met de timmerman, verder naar Westfalen, waar ze op 27 september aankwam. Gedurende haar afwezigheid was er een geregelde briefwisseling tussen haar en de borgheer. Op 3 oktober werd (in Lathen, Dld) haar dochter geboren,

"... dewelke op versoek van de heer van Bellingeweer na sijn moeder is genoemt, Geertruid Foek. De 5 oktober heeft Johan het onder de doop gehouden in de plaats van de vader, dog de heer van Bellingeweer staat als Vader te Boek. Ik heb een doopsceduul genoomen en bewaart toen ik weer aan de Borg kwaam."

Op 15 oktober ging ze, nog steeds in gezelschap van de timmerman, weer op reis, terug naar Bellingeweer, waar ze op 16 oktober aankwam. Ze gaf de doopsceduul aan de borgheer en die nam haar ook de brieven, die hij geschreven had, weer af. Ze besloot toen weg te gaan en ging naar de meester van Bellingeweer. De borgheer

haalde haar echter terug en beloofde haar andermaal in april te zullen trouwen. Maar de trouwdag werd weer van dag tot dag uitgesteld. In het stuk staat daarover:

“Ik ging na Westerwiek sijn huys op een avond en sliep daar een nacht; 's Morgens ging Monsieur Westerwiek voor mij na de Borg en vroeg aan de Heer van Bellingeweer of ik maar mijn goed sou halen. Ja, sij de Heer van Bellingeweer. Westerwiek was pas te huys of de keukenmeyd was al bij mij uyt naam van de Heer van Bellingeweer en sij: Juffer, mijnheer heeft gesijt, als gy so weer aan de Borg gelieft te komen als gij er geweest sijt, dan kunt gij weer komen en anders is U goed tot U dienst.”

De linnennaaster is toen met de vrouw van Westerwiek naar de borg gegaan om haar goed af te halen. Opnieuw deed toen de borgheer trouwbeloften en hij beloofde dat schriftelijk vast te leggen. Het stuk besluit dan met de verzuchting:

“Dog tot mijn leedwezen moest ik ondervinden, dat ook deese hoewel schriftelijke beloften even weynig als alle voorgaande eeden en beloften wierden nagekomen. Ik, siende, dat ik niet anders kon, so heb ik mijn toevlugt tot

mijn competente Regter genomen, onder welkens bescherming ik mij, met mijn lieffe kind begeef, hopen dat het hun Ed. Mogende goedgunstig moge behagen mij so spoedig mogelijk is Regt te doen wedervaren.”

Of het ooit zo ver is gekomen is niet bekend. Waarschijnlijk niet, want beiden zijn nog jaren lang ongehuwd in Winsum blijven wonen. Frans Onno van Sijtzama is in 1795 overleden. Eerst op 7 maart 1802 is Johanna Allegonda Poeles te Obergum gehuwd met Jan Alberts Prins, koopman, geboren te Westernieland. Deze schijnt weer spoedig te zijn overleden en zij huwde met Jan Alberts Zwart, dagloner te Obergum.

Na dienstbetrekkingen in Leer en Lingen trouwde Geertruid Foek op 18-jarige leeftijd op 28 juli 1800 in Winsum met Daniël Geusendam. Deze was afkomstig uit Yperen (België) en was schoolonderwijzer te Bellingeweer. Hij overleed in 1808 waardoor de vrouw in behoeftige omstandigheden kwam. Zij overleed, 64 jaar oud, als daglonersvrouw te Winsum. Uit het huwelijk werden vier kinderen geboren, drie dochters en een zoon.

■ P. Noord

De Winsumer Boog

De Boog, de stenen verbinding tussen de dorpen

Winsum en Obergum, werd in 1808 gebouwd. Daarvoor werd de verbinding tussen de beide dorpen gevormd door een houten brug. Het onderhoud van deze houten brug kwam ten laste van het Houwerzijlvest, het Schouwerzijlvest en de schepperijen Baflo, Rasquert en Obergum. Het Winsumerdiep, toen wel genoemd het grote Zijldiep, was in onderhoud bij het Winsumer- en Schaphalsterzijlvest.

In 1807 werd als gevolg van de ondiepte de afstroming van het water ernstig belemmerd. Door drie gecommiteerden en door Geert Reinders werd een onderzoek ingesteld. Geert Reinders was sedert 18 juli 1803 secretaris-ontvanger van het Winsumer- en Schaphalsterzijlvest. Tijdens een op 12 mei 1807 gehouden bijeenkomst van het zijlvest te Onderdendam werd besloten de houten brug te vervangen door een stenen brug, omdat de houten brug in een vervallen toestand verkeerde. Er werd met voortvarendheid een plan gemaakt en op 25 mei 1808 vond in het zijlvesthuis te Onderdendam tegelijk de aanbesteding plaats van de bouw van de boog en de uitgraving van het diep. Spoedig daarna werd begonnen met het graven van het diep, waartoe het moest worden afgedamd. Op zekere dag zijn de wallen van het drooggelegde gedeelte ingestort, doordat deze niet meer door de druk van het water werden tegengehouden. Verscheidene huizen liepen tengevolge van de werking van de grond aanzienlijke schade op, zowel aan de kant van Winsum als aan de kant van Obergum.

De gunning voor de bouw van de Boog werd uitgesteld, omdat er weinig gegadigden waren en ook degene, die

het werk voor het laagste bedrag wilde uitvoeren, was nog flink boven de raming gebleven. Op 11 juni 1808 werd in Winsum een nieuwe aanbesteding gehouden. Het werk werd in de zomer van dat jaar uitgevoerd door aannemer Jan de Vries. De eerste steen van de Boog werd gelegd door Geert Reinders. Tijdens de bouw werden 63.000 bakstenen en 110 vaatjes cement vermeteld. De totale kosten van de Boog bedroegen toen f 8976,-. In het najaar van 1808 kwam de verbinding tussen Winsum en Obergum klaar.

Vijftien jaar later vertoonde de Boog gebreken. In 1824 werden op bescheiden wijze herstelwerkzaamheden uitgevoerd. In 1843 vond een flinke herstelling aan het metselwerk plaats. De kosten hiervan bedroegen 175 gulden.

Dit bedrag lijkt weinig, maar men moet in aanmerking nemen dat de meeste bij het karwei werkzame arbeiders 10 cent per uur verdienden. In 1844 ging men over tot het verzwaren en vernieuwen van 43 ijzers, die de zerken van de brug aan elkaar verbinden. In 1856, het jaar van oprichting van het waterschap Husingo, ging de onderhoudsplicht over naar dit waterschap. Het waterschap werd rechtsofvolger van de verschillende zijlvesten. In dat jaar werden aan de Boog twaalf nieuwe dekzerken van Benthheimer steen en elf nieuwe ankers aangebracht. Een deel van de vleugelmuren werd opnieuw gemetseld na eerst te zijn afgebroken. De kosten bedroegen f 1246,21.

Door de bouw van een nieuwe brug in de zogenaamde omsnijdingsweg om Winsum en Obergum (de provinciale

weg) werd de taak van de Boog aanzienlijk verlicht. De voornaamste reden van hen, die in 1807 en 1808 de bouw van de Boog wisten door te zetten, was het tot stand brengen van een oeververbinding, die sterk zou zijn en weinig onderhoud zou vragen. Dit doel werd slechts ten dele bereikt; voor een bouwwerk van bijzondere soliditeit kon de Boog, in ieder geval vóór 1885, niet doorgaan. Wel heeft hij uit esthetisch oogpunt uitnemend voldaan.

In de vroege ochtend van 10 mei 1940 werd de Boog ten gevolge van militaire maatregelen opgeblazen. Het is een gelukkige omstandigheid dat in de plaats van het verniel-

de bouwwerk wederom een Boog is gelegd. Het hoofdbestuur van het waterschap Hunsingo besloot reeds op 25 mei 1940 over te gaan tot herstel van de oorlogsschade. Op 21 maart 1941 werd de bouw van de nieuwe Boog aanbesteed voor een bedrag van f 7245,-. Deze brug is nog aanwezig en bepaalt mede het dorpsbeeld van de twee dorpen Winsum en Obergum. Het eigendom berust sinds enkele jaren bij de gemeente Winsum.

■P. Noord

De Archieven in Groningen

Wanneer men zelf historisch onderzoek wil doen, dan is men vrijwel altijd aangewezen op het gebruik van archieven van allerlei aard, zoals archieven van diverse overheidsinstellingen (rijk, provincie, gemeenten en waterschappen), archieven van bedrijven en particulieren en kerkelijke archieven. De Archiefwet bepaalt dat alle overheidsarchieven voor iedere burger gratis ter inzage zijn, mits het archief ouder is dan twintig jaar. Wie informatie nodig heeft uit het bevolkingsregister (mits meer dan 75 jaar oud) of uit oudere archieven kan hierover vrijelijk beschikken zonder leges te betalen.

Particulieren en bedrijven zijn niet wettelijk verplicht hun archieven te bewaren en deze toegankelijk te maken. Dat neemt niet weg dat de meeste overheidsarchieven proberen belangrijke persoons-, familie-, kerk- of bedrijfsarchieven te verzamelen en bewaren. Deze archieven zijn dan na afspraak met de betrokkenen meestal ook openbaar. Hieronder bespreek ik een selectie van archieven die voor historisch onderzoek met betrekking tot Winsum-Obergum belangrijk zijn.

Archieven van de gemeente Winsum (vóór 1990)

Korte geschiedenis van de gemeente

Bij publikatie van 10 april 1798 werden er voorlopige plaatselijke besturen ingevoerd in de provincie Groningen. Ook Winsum kreeg een dergelijk plaatselijk bestuur. Tot het te besturen gebied behoorden de dorpen Adorp, Harsens, Sauwerd, Zuidwolde, Wetsinge, Noordwolde en Winsum. Volgens de Grondwet van toen waren deze lokale besturen slechts administratieve organen. Zij beschikten niet over eigen geldmiddelen.

Op 31 mei 1808 kwam een nieuwe regeling tot stand. De nieuwe gemeente Winsum kwam tot stand. Hiertoe behoorden de dorpen en buurtschappen Ranum, Tinallinge, Obergum, Maarhuizen, Winsum, Schouwerzijl, Bellingeweer, Wetsinge, Sauwerd, Adorp, Harsens, Wierum (ten oosten van het Reitdiep) en Garnwerd (ten oosten van het Reitdiep). De nieuwe gemeenten mochten na 1808 hun eigen belangen behartigen en kregen ook geldmiddelen ter beschikking. Deze regeling was evenwel van korte duur, want toen ons land in 1811 bij Frankrijk werd ingelijfd, werd hier de Franse wetgeving ingevoerd. Aan het hoofd van een gemeente werd een 'maire' aangesteld. Deze werd bijgestaan door één of twee adjuncten en tien tot dertig leden (raadsleden) naar inwonertal van de gemeente.

Bij keizerlijk decreet van 21 oktober 1811 werd ook de omvang van de nieuwe gemeenten vastgesteld. De mairie van Winsum bestond uit de dorpen Bellingeweer, Obergum, Maarhuizen, Ranum, Winsum en Garnwerd (ten oosten van het Reitdiep). In dat jaar waren er in totaal 1419 inwoners.

Tot de gemeentelijke herindeling van 1 januari 1990 is deze situatie blijven bestaan. Na 1814 werden de Franse benamingen afgeschaft. De maire werd weer schout genoemd en na 1825 burgemeester. De adjuncten noemde men assessoren en vanaf 1851 wethouders.

Geschiedenis van het gemeentearchief

De oudste archiefstukken, die in het gemeentearchief van Winsum bewaard worden, dateren uit de tijd van de Franse overheersing (1811). Deze vertellen onder andere iets over de inventaris van papieren en meubelen van het gemeentebestuur. Ook zijn er nog notulen bewaard van vergaderingen, onder andere betreffende de in 1803 door de Fransen gevorderde paarden en wagens, gegevens over de burgerlijke stand, de belastingheffing (het aantal deuren en ramen werd geteld) en de militaire dienstplicht. Tussen 1811 en 1812 was er in Winsum het zogenaamde Vrederecht gevestigd, waarvan de vonnissen ook in het archief aanwezig waren. In 1814 werd nogmaals geïnventariseerd wat er aan papieren en meubelen aanwezig was. Het gemeenteverslag van 1852 vermeldt dat het gemeentearchief op dat moment in een behoorlijke staat verkeerde. Het geheel was opgeborgen in twee kasten, die een verdeling in vakken bezaten. In 1859 staan er reeds drie kasten "in het gemeentelokaal". In 1866 werden de stukken van het Vrederecht-Winsum nog steeds in het gemeentearchief bewaard. In dat jaar wordt de toestand van het archief als 'goed' gekwalificeerd.

Bij een bezoek van de Provinciale Inspectie der Archieven in 1925 bleken er doop-, trouw- en begraafboeken van voor 1811 aanwezig te zijn. Deze werden toen overgedragen aan het Rijksarchief in Groningen. Ook ontdekte de inspecteur een kamertje in de Openbare Lagere School, waarin archiefstukken van de gemeente Winsum "in opperste verwarring" waren opgestapeld. Het geheel werd overgebracht naar het genoemde Rijksarchief, waar het in 1931 geïnventariseerd werd (zie inv.no. 319).

Enkele jaren later kreeg Winsum een brandvrije archiefbewaarplaats. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd een nieuw gemeentehuis in gebruik genomen. Het archief werd in de kelders geplaatst. De inspecteur schreef in

1949: "De kelders, waar het archief geborgen was, bleken zo vochtig, dat ze ontruimd werden". Het geheel werd toen op de zolders geplaatst.

In 1956 is de toestand van het archief hoogst onbevredigend. In 1970 wordt de archiefbewaarsplaats als 'zeer slecht' aangemerkt. In 1972 beschreef de inspecteur in een uitgebreid verslag (met toegevoegde foto's) nogmaals de toestand van het archief. Een gedeelte van dit archief moest de pijltjes opvangen welke afwijken bij het gooien naar een schietschijf. Aan de rechterzijde stond een aantal dozen die door deze pijltjes zijn doorboord. Blijkbaar waren enkele medewerkers van de gemeente verzot op het dartspeel. De zolder voldeed aan geen enkele eis. Op de vloer werd zelfs een asbak aangetroffen met sigarettenpeuken.

De inspecteur dreigde Gedeputeerde Staten te adviseren het gehele archief over te laten brengen naar het Rijksarchief in Groningen op kosten van de gemeente Winsum (zogenaamd dwangdepot). In 1973 werd een prefab-bewaarsplaats achter het gemeentehuis geplaatst, doch ook deze was en bleef erg vochtig. Daardoor is een aantal archiefbescheiden, van het overigens rijke archief, door vocht en schimmel aangetast geraakt.

In 1993 trad er eindelijk verbetering op, toen een groot deel van het archief werd ondergebracht in het gebouw achter het gemeentehuis. Onlangs is het archief in een speciale ruimte geplaatst op de eerste verdieping van het nieuwe gemeentehuis, waar de temperatuur en luchtvochtigheid bewaakt worden.

Inmiddels is van een groot deel van het archief een inventaris samengesteld, getiteld: *Inventaris van de Archieven van de Gemeente Winsum (1708) 1808 - 1931 (1949)*. Jelle Hagen (april 1994). Een tweede inventaris, getiteld *Inventaris van de Archieven van de Gemeente Winsum 1932 - 1989*. F.J. Oosterhuis, is in voorbereiding. De heer F.J. Oosterhuis is de huidige archivaris.

Voor de liefhebbers bestaat er de mogelijkheid alle werkdagen archiefstukken in te zien. Hiertoe dient men telefonisch een afspraak te maken via Interne Zaken (telefoon 0595-447730 of 0595-447731).

Het gemeentearchief van Groningen

Het gemeentearchief van Groningen bevindt zich in de Viaductstraat 3a (9725 BG Groningen), telefoon 050-5258420. Het is geopend op maandag 13.00 tot 17.00 uur, dinsdag t/m vrijdag van 9.00 tot 17.00 uur en op dinsdagavond van 19.00 tot 22.00 uur. Ook dit archief is gratis voor iedereen toegankelijk.

Het archief bewaart de administratie van de stad Groningen. Ook worden er de archieven van de rechterlijke colleges van vóór 1800 bewaard, alsmede die van de rentmeester van de stadsbezittingen, van scholen, families, kerkgenootschappen, verenigingen, bedrijven, gasthuizen en stedelijke notarissen. Ook bevinden zich er de archieven van de voormalige gemeenten Hoogkerk en Noorddijk en is er een verzameling topografische kaarten en historische foto's. In het archief is een grote bibliotheek aanwezig waarin alles verzameld wordt wat er over Groningen is geschreven. Tenslotte is er ook het 'Gronings Audiovisueel Archief' (GAVA) ondergebracht in een speciale afdeling waar zich geluidsbanden, films en video-

banden bevinden met betrekking tot de provincie en de stad.

Het gemeentearchief heeft een studiezaal, waar u met de hulp van een altijd aanwezige medewerker inventarissen van de verschillende archieven kunt inzien en archiefstukken kunt aanvragen. Voor mensen die genealogisch onderzoek willen doen is er een speciale brochure die de weg wijst naar alle klappers, akten, doop-, trouw-, begraafboeken en bevolkingsregisters. Ook voor de studie van oude panden in de stad zijn er handleidingen.

Het Rijksarchief in Groningen

Het Rijksarchief in Groningen bevindt zich in de St. Jansstraat 2 (9712 IN Groningen), telefoon 050-3127347. Het is geopend op maandag van 13.30 tot 17.00 uur, dinsdag t/m vrijdag van 9.00 tot 17.00 uur en zaterdag (niet in juli en augustus) van 9.00 tot 12.30 uur. De studiezaal voor kaarten, kranten en foto's is op alle werkdagen alleen in de middaguren open.

In het Rijksarchief in Groningen worden de archieven bewaard van het provinciaal bestuur en zijn voorgangers (Staten van Stad en Lande) en van de rijksinstellingen in de provincie, zoals Rijkswaterstaat, universiteit en gevangenen. Ook de archieven van rechtbanken, kantongerechten, notarissen, Kamers van Koophandel en de schoonheidscommissies liggen er, alsook registers van de Burgelijke Stand (van vóór 1810), die bij genealogisch onderzoek zeer frequent worden geraadpleegd. Voorts liggen er de burgerlijke en kerkelijke archieven van vóór 1800, te weten die van alle kerspelen en zijlvesten van de provincie (althans voorzover bewaard). Daarnaast bewaart het Rijksarchief archieven van particulieren, families, bedrijven, verenigingen en stichtingen. De verzameling bevat uiteraard ook een grote verzameling topografische kaarten, een historische fotocollectie en oude kranten.

Het raadplegen van archieven in Groningen

Faciliteiten en accommodatie

Iemand die de overheidsarchieven in Groningen wil raadplegen zal al snel in de gaten krijgen dat deze archieven onderling nogal eens verschillen ten aanzien van allerlei faciliteiten. Het Rijks- en gemeentearchief zijn dienstverlenende instanties, speciaal voor het beheer en de inzage van archieven. Deze beide instellingen beschikken ook over studiezalen, fotokopieerapparaten, microfilmapparaten en deskundige medewerkers.

De andere archieven, gemeente- en waterschapsarchieven, beschikken in veel gevallen ook over soortgelijke faciliteiten, maar de accommodatie is hier voor de archiefbezoekers uiteraard meestal beperkt, omdat deze documenterende instellingen niet als eerste taak hebben om archiefmateriaal ter inzage te geven.

Inventarissen

Vele archieven en verzamelingen hebben toegangen in de vorm van moderne zogenaamde inventarissen. Deze kunnen van meer algemene aard zijn (betrekking hebben op de gehele collectie of een groot deel daarvan) of meer

toegespitst (betrekking hebbend op een bepaald archief binnen de collectie, bijvoorbeeld een familiearchief). Bij onderzoek is het zeer raadzaam de aanwezige inventarissen eerst nauwkeurig te bestuderen. Navraag bij het deskundige personeel kan hier ook wonderen doen.

Als men via één of meer inventarissen de gewenste stukken heeft opgespoord, vraagt men deze gewoonlijk aan via het invullen van een briefje. Op deze aanvraagbriefjes dient men nauwkeurig de naam van het archief en het

inventarisnummer van het betreffende stuk in te vullen, zodat het dienstdoende personeel het materiaal in het depot kan opsporen.

Voor een globaal, doch volledig overzicht van alle archieven van de provincie en de stad Groningen raadplegen men de brochure *Archieven in Groningen*, die op het gemeente- en Rijksarchief verkrijgbaar is.

■K. wolters

Het Rijksarchief in Groningen

Wat heeft het Rijksarchief in huis en hoe kom ik daar achter?

Als beginnend onderzoeker in het Rijksarchief wordt men meestal door een studiezaalmedewerker wegwijs gemaakt in de manier waarop men zijn speurtocht kan starten en welke archieven of verzamelingen zich daartoe het best lenen. Verder biedt de catalogus van de bibliotheek een schat aan titels die hun nut kunnen bewijzen.

Maar elk onderzoek breidt zich uit en de geraadpleegde bronnen laten toch een aantal vragen onbeantwoord. Het meest voor de hand liggend is het om opnieuw met de studiezaalmedewerker te overleggen over de paden die kunnen worden ingeslagen. Naarmate het onderzoek echter specifiek wordt, is het vaak moeilijker zinvolle suggesties te doen, omdat ook minder voor de hand liggende bronnen in aanmerking kunnen komen. Om er achter te komen welke bronnen dat kunnen zijn, is het nodig om te weten over welke bronnen het Rijksarchief beschikt. Dat kan met behulp van het archievenoverzicht.

Zoals de naam al doet vermoeden is het archievenoverzicht een overzicht van de archieven die zich in het Rijksarchief bevinden. Ook verzamelingen worden erin genoemd, zoals de bibliotheek en de foto- en kaartenverzameling. Exemplaren van het archievenoverzicht bevinden zich bij de beheerders van de drie studiezalen. Bovendien bevinden zich twee exemplaren bij de serie toegangen in studiezaal 2.

Het archievenoverzicht is rubrieksgewijs ingericht. De inhoudsopgave biedt een overzicht van de gebruikte rubrieken. Er is een driedeling gemaakt tussen archieven van overheidsorganen, archieven van niet-overheidsorganen en verzamelingen.

Elk van deze drie rubrieken is verder onderverdeeld in subrubrieken waarbij steeds wordt verwezen naar de bladzijde in het archievenoverzicht waarin de archieven worden vermeld die onder die subrubriek vallen. De volgorde van de archieven in een subrubriek is alfabetisch, zodat een archief vrij snel kan worden gevonden, ook als de rubriek erg uitgebreid is.

Van elk archief zijn de volgende gegevens in het archievenoverzicht opgenomen:

Allereerst de naam van het archief met vermelding van de jaren waarover de betreffende instelling bestaat of heeft bestaan. Wanneer het een familie- of persoonsarchief betreft wordt in de regel vermeld over welke periode stukken in dat archief te vinden zijn.

Vervolgens worden het nummer en de naam van de toegang die bij dat archief hoort vermeld. In de toegang wordt beschreven welke stukken zich in een archief bevinden en onder welk nummer ze kunnen worden aangevraagd. De toegangen zijn te vinden in de reeks rode schroefbanden in studiezaal 2. In de titel van de toegang worden ook steeds de begin- en eindjaren van het archief vermeld; deze jaren kunnen afwijken van de jaren die genoemd worden bij de naam van het archief, bijvoorbeeld wanneer nog niet alle archiefstukken van een instelling naar het archief zijn overgebracht. Achterin het overzicht is een index opgenomen die verwijst naar de bladzijde waar het archief wordt vermeld.

Een archief is dus op twee manieren te vinden, namelijk via de index, wanneer tenminste de naam van het archief bekend is en via de rubrieksindeling voorin het overzicht.

Voor wie geïnteresseerd is in de technische achtergrond van het overzicht:

De gegevens worden rechtstreeks ontleend aan het archiefbeheersysteem Archeion, zodat periodiek een nieuwe versie van het archievenoverzicht kan worden gemaakt zonder dat tussentijdse wijzigingen handmatig moeten worden bijgewerkt).

Wie zich het archievenoverzicht herinnert dat vroeger bij het Rijksarchief werd gebruikt (de laatste versie verscheen in januari 1990), weet misschien nog dat in dat overzicht nog meer gegevens per archief werden vermeld. Behalve naam, periode en toegang waren dat de omvang van het archief, eventuele nadere toegangen, bronnenuitgaven en literatuur over het archief, de mate van openbaarheid, de aanwezigheid van eventuele dochterarchieven en verdere bijzonderheden.

Om het huidige archievenoverzicht niet te dik en onoverzichtelijk te maken is er voor gekozen deze gegevens niet langer in het overzicht op te nemen, maar in de toegang. Daartoe wordt binnenkort aan elke toegang na de titelpagina een vel toegevoegd waarop deze gegevens worden vermeld. Wanneer een archief een of meer dochterarchieven bevat, worden deze afzonderlijk in het archievenoverzicht vermeld met verwijzing naar de toegang van het moederarchief.

Er zijn plannen om de rubrieksindeling nog te vereenvou-

digen. Nu is het zo dat een archief is ondergebracht onder overheidsarchieven of onder niet-overheidsarchieven. Met andere woorden: Wie bijvoorbeeld archieven zoekt die met onderwijs te maken hebben moet in beide rubrieken zoeken, omdat er zowel overheids- als niet-overheidsarchieven over het onderwerp zijn.

Het ligt in de bedoeling het onderscheid tussen overheid en niet-overheid in de rubrieksindeling te laten vervallen, zodat alle archieven die op een bepaald onderwerp betrekking hebben bij elkaar staan.

Medewerkers van het Rijksarchief zijn nog steeds doende het archievenoverzicht zo duidelijk mogelijk te maken, opdat het een bruikbaar hulpmiddel voor alle bezoekers en medewerkers wordt. Iedereen wordt dan ook uitgenodigd om eventuele onduidelijkheden of suggesties ter verbetering door te geven aan één van de studiezaalmedewerkers, zodat iedereen straks kan profiteren van een zo helder mogelijk archievenoverzicht en daarmee van een betere bekendheid met onze archieven en verzamelingen.

Notulen Ledenvergadering 21 februari 1996

Aanwezig: Circa 60 personen, waarvan 44 leden.
Afwezig (met kennisgeving): De Boer, Bruins-Slot, Dijkhuis, Van Hoorn, Kleemans, Schuurman

Opening

Voorzitter Tersteeg opent de vergadering en heet de aanwezigen welkom, speciaal de belangstellenden en de spreker van vanavond ons medelid de heer Redmer Alma.

Agenda

Vervolgens wordt de agenda definitief vastgesteld.

Mededelingen

Voorzitter:

Het bestuur is verheugd over de stijging van het aantal leden. Tijdens de bijeenkomst stijgt het aantal tot 84. De voorzitter deelt mede dat ogenschijnlijk in de afgelopen tijd weinig is gebeurd, achter de schermen is echter hard gewerkt aan de opzet van de structuur van de vereniging. Dit punt komt nader aan de orde bij de bespreking van de enquête. De heer Wolters heeft een verzameling aangelegd van gegevens betreffende de mogelijkheden tot onderzoek van de historie van Winsum en omgeving. Hiermee ontvangt de aspirant-onderzoeker een wegwijzer voor het doen van onderzoek in de archieven van Winsum en Groningen. De lijst omvat gegevens afkomstig uit: Groninger bibliotheken en -musea, de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) en uit genealogische bronnen. Veel aandacht is besteed aan de mogelijkheid tot het volgen van cursussen en het bijwonen van lezingen, die worden georganiseerd door het Rijksarchief te Groningen, het gemeentearchief van de stad Groningen, de Volksuniversiteit, de RUG, de Seniorenacademie (HOVO), alsmede van verenigingen zoals 'Stad en Lande'. Verder bevat de lijst gegevens omtrent het nemen van abonnementen op genealogische tijdschriften, computergenealogie, het tijdschrift 'Stad en Lande' en dergelijke. De lijst wordt afgesloten met een overzicht van publikaties in boekvorm betreffende Winsum en omgeving. De heer Tersteeg geeft nog een verdere aanvulling hierop door toe te lichten hoe het zoeken op trefwoord plaatsvindt in een geautomatiseerd bestand. Zelf beschikt hij nu over een uitdraai van de bibliotheek van de RUG op het trefwoord Winsum. Het is echter ook goed mogelijk om op onderwerp te zoeken. Het ligt in de bedoeling deze lijsten spoedig te ver-

spreiden onder belangstellende leden. De secretaris laat het jongste overzicht circuleren van het ledenbestand zoals dit in de computer is gebracht. Hij verzoekt de aanwezigen de namen en adressen op juistheid te willen controleren, aan te vullen en te voorzien van het telefoonnummer.

Binnengekomen en uitgaande stukken

Er is een brief binnengekomen van de gemeente Winsum, waarin wordt gevraagd medewerking te verlenen aan de klankbordgroep betreffende de wijziging van de dorpskom te Winsum.

Het bestuur heeft de heer K. Wolters gevraagd om als afgevaardigde van de vereniging deel te nemen aan het overleg. Inmiddels heeft Wolters deze taak op zich genomen, waarvan de gemeente schriftelijk op de hoogte is gesteld.

Stichting Behoud Schaphalsterzijl (SBS) heeft haar zienswijze bij de gemeente kenbaar gemaakt. De stichting heeft een alternatief plan ontwikkeld voor de bouw van de pandscheiding en een sluisgemaal aan de westzijde van Winsum (locatie zuiveringsinstallatie en/of omsnijdingskanaal). De stichting heeft de Historische Vereniging Winsum-Obergum verzocht haar standpunt in dezen bij de gemeente kenbaar te maken.

Het bestuur van de vereniging heeft de gemeente erop gewezen, dat verwijdering van de sluis bij Schaphalsterzijl gepaard gaat met verlies aan historische- en cultuurhistorische waarden. Het bestuur verzoekt de gemeente haar standpunt daarom goed te overwegen.

Mutaties bestuur

Door een onvolkomenheid is de heer P. Noord, die niet op de vorige vergadering aanwezig was, helaas niet voorgedragen en verkozen als bestuurslid. Deze omissie wordt nu hersteld. De heer Noord was één van de initiatiefnemers bij de oprichting van de vereniging.

Mevrouw W. Lemstra-Wierenga wordt benoemd tot penningmeester, zij neemt de taak over van het bestuurslid J. Venhuizen.

Beide benoemingen worden zonder hoofdelijke stemming door de vergadering bekrachtigd.

De werkgroepen

De voorzitter vraagt de aandacht voor de op te richten werkgroepen. Uit de enquête blijkt dat globaal een kwart van de leden zich actief met de historie bezig wil gaan houden. Inmiddels zijn er gesprekken geweest met potentiële voortrekkers voor de verschillende werkgroepen. Het is de bedoeling dat de werkgroepen binnenkort voor het eerst bijeen komen. De in te stellen werkgroepen zijn:

1. **Werkgroep Informatiebulletin;**
2. **Werkgroep Inventarisatie van oude gebouwen en huizen;**
3. **Werkgroep Kerk- en kloostergeschiedenis;**
4. **Werkgroep Kunst en cultuur: Winsumer schrijvers en schrijfsters;**
5. **Werkgroep Bibliografie;**
6. **Werkgroep Oral history;**
7. **Werkgroep Archeologie.**

Uit de vergadering komt het voorstel om nog een achtste werkgroep, de werkgroep 'Landschap, milieu en ruimte', te formeren.

Het is de bedoeling, dat de werkgroepen zelfstandig functioneren. Mededelingen, verslagen en resultaten van iedere werkgroep kunnen in het infobulletin worden gepubliceerd.

Inmiddels is de belangstelling voor de werkgroepen bij de leden gepolst. Dit heeft tot het volgende resultaat geleid:

Ad. 1: Werkgroep Informatiebulletin

Er moet een werkgroep worden gevormd, die zich bezig houdt met de redactie, vormgeving, ontwerp, fondsenwerving e.d.

Belangstellenden voor deze werkgroep zijn: J. Stevens, mw. Bakker, mw. Doornbusch, Köhnke, Noord, Makken en H. Wolters.

Ad. 2: Werkgroep Inventarisatie van oude gebouwen en huizen

Belangstellenden voor deze werkgroep zijn: Raangs, mw. Doornbusch, Erdsieck, Makken, Rinzema.

Ad. 3: Werkgroep Kerk- en kloostergeschiedenis

Deze werkgroep gaat zich bezig houden met de geschiedenis van het voormalige Winsumer Dominicanerklooster alsmede de kerkhoven in de gemeente.

Belangstellenden voor deze werkgroep zijn: Berghuis, De Boer, mw. Bolhuis, Mw. Carré, Hazenberg, mw. Kamminga, mw. Nieman, mw. Pettinga, mw. Van Riel, Rinzema, Venhuizen en D. de Vries.

Ad. 4: Werkgroep Kunst en cultuur: Winsumer schrijvers en schrijfsters

Deze werkgroep zal zich in eerste instantie richten op Winsumer schrijvers als Clara Fayona van Sytzama en publicisten als Wierda, Mekel etc.

Belangstellenden voor deze werkgroep zijn: mw. Lemstra, mw. Van Riel, K.J. Wolters en Tersteeg.

Ad. 5: Werkgroep Bibliografie

Er is een begin gemaakt met het opstellen van een lijst met publikaties betreffende Winsum. Tersteeg heeft hiervan een data-bestand gemaakt.

Belangstellenden zijn voor deze werkgroep zijn: Delvinge, mw. Doornbusch, Makken, Tersteeg en Visser.

Ad. 6: Werkgroep Oral history

De heer J. Delvinge heeft in Ezinge hiermee reeds ervaringen opgedaan. Oude dorpsgenoten worden geïnterviewd, waarbij de verhalen worden vastgelegd. Wolters heeft inmiddels een lijst van 30 personen opgesteld die kunnen worden benaderd. Voor de interviewers is het van belang, dat de Groninger streektaal wordt beheerst.

Belangstellenden voor deze werkgroep zijn: mw. Boomsma, mw. Schuurman, K. de Vries en K.J. Wolters.

Ad. 7: Werkgroep Archeologie

Voor dit onderwerp bestaat wel belangstelling. Het is echter moeilijk om daadwerkelijk in Winsum te gaan werken. Veeleer wordt gedacht dat belangstellenden gaan deelnemen aan een provinciale werkgroep op dit terrein. Belangstellenden voor deze werkgroep zijn: mw. M. Essink, Hazenberg, Hofstra, P. Wolters en Dijkhuis (Usquert).

Ad. 8: Werkgroep Landschap, milieu en ruimte

Belangstellenden zijn voor deze werkgroep zijn: Hulscher en De Ranitz.

Mevrouw Carré vraagt of men binnen een bepaalde werkgroep met een eigen onderwerp kan beginnen. De vraagstelster is geïnteresseerd in de aanleg en het beheer van historische kloostertuinen (gewassen, werkwijzen en dergelijke). De voorzitter antwoordt, dat zulks zeker mogelijk is; zij kan zich aansluiten bij de Werkgroep Kerk- en kloostergeschiedenis.

Financiën

De voorzitter deelt mee dat er op dit moment nog geen begroting kan worden gemaakt omdat de werkgroepen nog van de grond moeten komen. Inmiddels is de penningmeester begonnen met het verzenden van de contributienota's. De volgende keer komen de financiën uitgebreider ter sprake.

W.v.t.t.k. en rondvraag

Hiervan wordt geen gebruik gemaakt.

Lezing van de heer drs. Redmer Alma

De titel van de lezing luidt: 'De betekenis van de Ommelander Jonkers in de Middeleeuwen te Winsum'.

Sluiting

De voorzitter dankt de heer Alma voor zijn boeiende inleiding en overhandigt als dank een boekje. Zowel door de inleiding als door beantwoording van de vragen is bij velen het inzicht vergroot omtrent de bestuurspraktijk en de rechtsvormen zoals die golden vanaf de Middeleeuwen tot aan de Franse Revolutie in de provincie Groningen. Speciaal is daarbij de aandacht gevestigd op de rol die de landadel in dezen heeft gespeeld. Tevens is ingegaan op de gewijzigde rol van deze groep (van hoofdeling naar jonkers) in de loop van de geschiedenis. Vervolgens sluit de voorzitter de vergadering en wenst ieder een goede thuisreis.

De betekenis van de Ommelander Jonkers in de Middeleeuwen te Winsum

Verslag van de lezing die is gehouden door de heer drs. Redmer Alma.

Transparant 1

Hier worden de grenzen getoond van de voormalige gemeente Winsum, die zijn ingetekend op een kaart, waarop de kerspelgrenzen staan vermeld. De buitengrenzen vallen voor een groot deel samen met de kerspelgrenzen met uitzondering van de gestippelde lijnen. Boven Ranum volgt de grens de voormalige spoorlijn. In de zogenaamde vogelkop is een en ander minder duidelijk, onder andere bij Lutke Saaksum en bij Mensingeweer. Verder is de afsnijding van het Reitdiep in de periode van de Tachtigjarige Oorlog een 'nieuw' gegeven.

Transparant 2

Ter vergelijking wordt een kaart gepresenteerd met de kerspelen van de Ommelanden in de 16^e eeuw. Klein Garnwerd hoort nog onder Garnwerd. Afwijkingen zijn te zien bij Maarhuizen en Baflo. Opvallend is dat Westerdijkshorn bij Sauwerd hoort.

Transparant 3

Vergelijking van de situatie met de grenzen van de rechtsstoelen levert weer een ander beeld op. Bellingeweer en Winsum zijn nu gecombineerd. Klein Garnwerd valt nog onder Garnwerd. Baflo omvat Maarhuizen en Ranum.

Transparant 4

Om te onderzoeken wie in een bepaalde rechtsstoel gerechtigd was het redger-ambt te bekleden moet een beroep gedaan worden op de klauwlijsten, waarop de ommegangen staan vermeld. Gedemonstreerd wordt een lijst van de ommegangen in de rechtsstoel Obergum over de periode van 1549 tot 1518. In 1549 waren er 32 ommegangen. Door diverse klauwboeken te vergelijken is een gestandaardiseerde lijst samengesteld in moderne spelling. In kolom 1 is het volgnummer weergegeven, in kolom 2 de naam van de edele heerd (dit is de boerderij, waarop het stemrecht berustte) en in kolom 3 de naam van de gerechtigde. De situatie is die van het jaar 1460.

Transparant 5

Om het systeem van de ommegangen te verduidelijken komt Alma met een model van de rechtsstoel Tersteeghum, die is onderverdeeld in vier klauwen. Per klauw is een verschillende aantal edele heerden. Omdat er vier klauwen zijn komt ieder volgend jaar een andere klauw aan de beurt. Binnen elke klauw rouleert de keuze ook. Dit leidt tot de afgebeelde reeks.

De ommegangen karakteriseren de vroegere rechtsverhoudingen; de macht was gedeeld en was afhankelijk van het oppervlak (bezit). Een edele heerd moest groter zijn dan een bepaald aantal grazen.

Transparant 6

Nadere uitwerking van rechtsstoel Obergum.

Uit de gepresenteerde lijst blijkt dat de ommegangen geleidelijk aan in handen kwamen van een beperkt aantal

heerden. De ophoping van ommegangen geschiedde door vererving (huwelijk) en door schenking. Dit hield in dat tegen verleende gunsten werd afgezien van het recht de redger te benoemen. De redger was ook belanghebbende, omdat hij inkomsten verkreeg uit zijn ambt. Bovendien liep hij ook risico indien uit zijn naam verkeerd werd recht gesproken. Ging men in hoger beroep bij de zogenaamde overrechter en kon schade worden aangetoond, dan was de redger zelf aansprakelijk. Om zich hiertegen in te dekken, streefden de redgers naar het verwerven van veel ommegangen ter spreiding van het risico. De ommegangen kwamen zo in handen van een beperkt aantal edele heerden zoals Onsta, Maarslag (Ewsum), Meyma, Tamminga, Meyma en Meyma.

Transparant 7

Het redger-recht berustte soms op het bezit van een heel klein stukje grond in een klauw. Bekend is dat het bezit van drie-en-een-half juk borgweer recht gaf op deelname aan een ommegang. Een afbeelding van de borg Meyma is terug te vinden op de kaart van Coenders.

Transparant 8

Uit de gepresenteerde kaart van voormalige kloosterlanden in de gemeente Winsum (zie kaart van Siemens) is te zien dat vooral de landen langs het Reitdiep (Schilligeham) geen aandeel hadden bij de wereldlijke rechtspraak, doordat in dit gebied voornamelijk kloosterlanden liggen. Evenmin werden er borgen en steenhuisen aangetroffen.

Wie behoorden nu tot de adel in de 15e eeuw ?

Bij de adel doen zich in de loop van de tijd drie kenmerken voor:

1. Voortgekomen uit rijke boeren (opgekomen in de 14e eeuw);
2. Bezit van ommegangen;
3. Bezit van borg of steenhuis.

De kenmerken in de eerdere middeleeuwen waren:

1. Geboortig uit de hoogste sociale klasse;
2. Bezit van borg of steenhuis (edele heerd);
3. Krijgsheer;
4. Per dorp (kerspel) slechts één aanvoerder.

De functie van aanvoerder was zeer belangrijk in verband met de gewestelijke troebelen van de Schieringers tegen de Vetkopers. Een belangrijke rol speelde de hertog van Saksen in 1450. De Ommelanden vochten aan de zijde van de hertog tegen de stad.

Kenmerken van de adel in de 16e eeuw (hoofdelingen):

1. Vererft in de mannelijke lijn;
2. Vererft ook in de vrouwelijke lijn bij afwezigheid van broer;
3. Vererft naar de zijlijn (neef) indien geen nakomeling-schap. Het blijkt dat dit nimmer iemand is van buiten de groep: bijvoorbeeld een avonturier of persoon die via roof bezit heeft verworven. Belangrijk is dat wordt ingezien, dat Hoofdelling nog een functie is. In de 17^e eeuw noemden de hoofdelingen zich Jonkers; dit is geen functie meer maar stand

Transparant 9

Waar lagen de steenhuizen in Winsum ?

In het kerspel Obergum lagen geen oude borgen of steenhuizen. De Brake en Blauwborg zijn jongere 17^e-eeuwse. De Brake en Blauwborg zijn jongere 17^e-eeuwse borgen. In Winsum lagen de oostelijke en westelijke Ripperdaborg. Op Bellingeweer lag de Tammingaborg en in het westen de vrij jonge Batenborg, die tegen een wierde Lutkehuizen is gebouwd. In Tinallinge is het voormalige borgterrein te zien op de Meeden ten oosten van de spoorlijn. Diegenen, die de ommegangen bezaten wonden dus voornamelijk buiten het kerspel Obergum.

Transparant 9 en 10

Hoe trouwde de adel ?

Om hier inzicht in te krijgen wordt de prosopografische methode toegepast. Dit betekent dat de genealogie van een bepaalde groep wordt bestudeerd. De groep is hier de hoofdelingenstand. Zo trouwde een lid van de familie

Ewsum met een lid uit het geslacht Onsta, uit welke verbintenis het geslacht Tamminga is ontstaan. Iets dergelijks deed zich voor met een verbintenis van Sickinge met Ukena, hetgeen de naam Ripperda opleverde. Ondanks het ontstaan van deze nieuwe namen bleef het aantal adellijke families beperkt. Te noemen vallen: Lewe, Clant, de Mepsche, Sickinge. In de 16^e eeuw neemt het aantal hoofdelingen-families geleidelijk toe. Nieuwe namen zijn: Van Beerum, Clant, Van Holthe en Nittersum. Evert de Mepsche is in 1530 hoofdeling te Winsum, hij is de bouwer van de Ripperdaborg. Later woont er een lid van de familie Clant op Thyum, men is rijk en representatief. Er worden dan geen ommegangen meer verworven en men neemt niet meer deel aan de rechtspraak. Hoe de ommegangen vererfd leren een tweetal gepresenteerde stambomen van onder andere Popko Oosterhuisen en van de familie Sihgers, die in vroeger tijd de Batenborg in bezit hadden.

Werkgroepen

Werkgroep Archeologie:

De heer Tersteeg heeft contact gehad met de heer Henny Groenendijk, Provinciaal Archeoloog, om te kijken wat voor mogelijkheden er zijn voor een archeologische werkgroep. Binnenkort zullen de verschillende plannen voor het eerst met de groepsleden worden besproken.

De heer Dijkhuis uit Usquert, lid van onze vereniging en een enthousiast amateur-archeoloog, heeft onlangs zeer opzienbarende vondsten gedaan op de Groene en Rode Wierde bij Ranum. Door hem werden verschillende munten en fibula's uit het begin van de jaartelling opgegraven. In het volgende informatiebulletin zal van zijn vondsten verslag worden gedaan.

Werkgroep Kloostergeschiedenis:

De groep is voor de eerste keer bij elkaar geweest. Er is afgesproken eerst enig literatuur onderzoek te doen.

De heer Tersteeg werkt aan een artikel over de mogelijke plaats van het Winsumer Dominicanerklooster.

Werkgroep Kerkhof Maarhuizen:

Deze werkgroep zal zich bezig houden met de inventarisatie en het in kaart brengen van het kerkhof Maarhuizen.

Winsumer Schrijvers:

Deze werkgroep is een keer bij elkaar geweest. In verband met het 75-jarig bestaan van de Wierdastichting heeft het bestuur van deze stichting de werkgroep gevraagd om een reeks korte publikaties, of mogelijk zelfs een boekje, samen te stellen over de bekende Winsumer Geert Reinders. Momenteel bestuderen de leden van de werkgroep de dissertatie van de heer L. Bruins over deze markante figuur.

Cursus

Drs. G. Kortekaas, stadsarcheoloog van Groningen, heeft toegezegd leden, indien hier belangstellenden voor zijn, van de werkgroep Archeologie te betrekken bij projecten in Groningen.

Bij het onderzoeken van oude archieven stoot men onherroepelijk op oude handschriften, die moeilijk te lezen zijn. De 'Stichting Vrienden van de Groninger Archieven' kan voor minimaal 10 deelnemers een extra cursus 'Lezen oud schrift voor beginners' organiseren. Vanuit de historische kring Baflo hebben vijf deelnemers zich voor deze cursus aangemeld. (Vanuit de historische kring Baflo hebben al vijf deelnemers zich voor deze cursus aangemeld).

Deze cursus zal op de dinsdagavond, van half acht tot half tien, worden gegeven in het rijksarchief in Groningen en

10 avonden duren, beginnend op 1 oktober. Op 15 oktober zal er i.v.m. de herfstvakantie geen les worden gegeven. De kosten van de cursus, inclusief lesmateriaal, bedragen f 100,- per persoon.

De cursusleider, de heer J. Meinema, is op zoek naar teksten die betrekking hebben op Winsum en Baflo.

De cursus kan doorgaan indien nog minimaal vijf (maximaal 10) deelnemers vanuit de winsumer of bafloër vereniging zich aanmelden. Opgave voor 15 september 1996, bij het rijksarchief in Groningen.

Adres: Sint Jansstraat 2

9712 JN Groningen

Telefoon: 050 - 312 73 47

Samenstelling werkgroepen

Archeologie

- Marije Essink Broeksterkleiweg 2
9968 TE Broek tel. 0595 - 52 84 17
- Marius Hazenberg Schepperijlaan 47
9951 BK Winsum tel. 0595 - 44 30 29
- Bart Hofstra Leerlooierij 12
9951 JT Winsum tel. 0595 - 44 26 27
- Anton Rinzema Hoofdstraat (W) 48
9951 AC Winsum tel. 0595 - 44 45 93
- Piet Wolters Tuinbouwstraat 12
9951 EG Winsum tel. 0595 - 44 16 73

Bibliografie

- Jan Delvigne Nieuwestreek 91
9891 AC Ezinge tel. 0594 - 62 17 23
- Harma Doornbusch Westerstraat 35
9951 EM Winsum tel. 0595 - 44 37 71
- Ab Makken Redgerstraat 7
9951 BN Winsum tel. 0595 - 44 30 08
- Klaas Visser Hoofmeester 44
9951 LD Winsum tel. 0595 - 44 29 94

Historische panden en fragmenten

- Marijke Carré Jasmijnstraat 13
9951 BL Winsum tel. 0595 - 44 26 12
- Harma Doornbusch Westerstraat 35
9951 EM Winsum tel. 0595 - 44 37 71
- B. Erdsieck Tulpstraat 24
9951 GW Winsum tel. 595 - 44 32 54
- Ab Makken Redgerstraat 7
9951 BN Winsum tel. 0595 - 44 30 08
- Anton Rinzema Hoofdstraat (W) 48
9951 AC Winsum tel. 0595 - 44 45 93

Informatiebulletin

- Erna Bakker Hoofdstraat (W) 19
9951 AA Winsum tel. 0595 - 44 16 71
- Peter Köhnke Pellerij 3
9951 KE Winsum tel. 0595 - 44 33 46
- Ab Makken Redgerstraat 7
9951 BN Winsum tel. 0595 - 44 30 08
- Piet Noord Kloosterstraat 8
9951 CE Winsum tel. 0595 - 44 15 26
- Jaap Stevens Tuinbouwstraat 16
9951 EG Winsum tel. 0595 - 44 27 28
- Henk Wolters Dominicanerstraat 14
9951 CL Winsum tel. 0595 - 44 35 56

Kerkhof Maarhuizen

- Nanne Berghuis Warfstraat 4
9951 BS Winsum tel. 0595 - 44 15 00
- Hilde Bolhuis 't Hofje 1
9951 EX Winsum tel. 0595 - 44 37 72
- Marius Hazenberg Schepperijlaan 47
9951 BK Winsum tel. 0595 - 44 30 29

- Mw Kamminga-Bronsema Warfstraat 2
9951 BS Winsum tel. 0595 - 44 16 44
- Lammy Nieman-Trip Zuiderparklaan 4
9951 TL Winsum tel. 0595 - 44 30 51
- Kunnie Pettinga Schaphasterzijl 2
9951 TW Winsum
- Jos Stroosma Van Heemskerckstraat 35a
9726 GC Groningen tel. 050 - 3136802
- Duurt de Vries Maarhuizen 3
9951 TB Winsum tel. 0595 - 44 15 96

Kloostergeschiedenis

- Willem de Boer Schans 36
9951 VH Winsum tel. 0595 - 44 19 63
- Anton Rinzema Hoofdstraat (W) 48
9951 AC Winsum tel. 0595 - 44 45 93
- Jacques Tersteeg Westerstraat 31
9951 EM Winsum tel. 0595 - 44 24 56
- Jan Venhuizen Schepperijlaan 56
9951 BL Winsum tel. 0595 - 44 15 74

Kunst en cultuur

- Willy Lemstra-Wierenga Wierdaweg 13
9951 ER Winsum tel. 0595 - 44 32 03
- Adrie van Riel Bellingeweer 27
9951 AM Winsum tel. 0595 - 44 29 88
- Jacques Tersteeg Westerstraat 31
9951 EM Winsum tel. 0595 - 44 24 56
- N Wilschut Redgerstraat 2
9951 BN Winsum tel. 0595 - 44 20 47
- Kees Wolters Tuinbouwstraat 4
9951 EG Winsum tel. 0595 - 44 46 36

Landschap, milieu en ruimte

- C. de Ranitz Bellingeweer 10
9951 AM Winsum tel. 0595 - 44 19 21
- R.A. Hulscher Oude Ae 2
9951 SH Winsum tel. 050 - 3049495

Oral History

- Mevr. Boonstra Dijkrechtter 29
9951 LS Winsum tel. 0595 - 44 27 98
- Kees Wolters Tuinbouwstraat 4
9951 EG Winsum tel. 0595 - 44 46 36

De werkgroepen Archeologie en Bibliografie zijn nog niet gestart.

